

Мариана Донкова

КИЛИМ

София, 2014

КНИГАТА СЕ ИЗДАВА С ЛЮБЕЗНОТО СЪДЕЙСТВИЕ НА



www.gradex.biz



www.eco-ind.eu

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Мариана Донкова, автор, 2014

© Издателство „Изток-Запад“, 2014

ISBN 978-619-152-456-3

Мариана Донкова

КИЛИМ



Дядо,
ЗА ОНЕЗИ ЧАСОВЕ
НА СЛАДКОДУМНИ РАЗКАЗИ!

СЪДЪРЖАНИЕ

Есенна лоза.....	7
Гюлове	15
Огнивца.....	23
Цвеке.....	28
Канатица.....	38
Маказ.....	43
Каракачки	47
Пилета в гнездо	50
Бибица	53
Кюфало	60
Костеница	65
Пламък	70
Минзухар.....	73
Ръчици	74
Камулка	78
Жабица	81
Кривулки	94
Ресково коло	97
Огледало	101
Пролетна лоза	108
Дете	115
Криле	117
Кръстосани куки	120
Скачени кола	123
Венците	125
Очила	126
Летяща птица	129
Куфарите	133
Дървото на живота	138
Жар птица	143
Вместо заключение	150

Сигурно се чудиш, Читателю,
какво от тази история е истина?
Знай, че когато следваш пътя на думите,
ходиш по ръба – все нещо от разказаното се е
случило, друго пък е със сигурност измислено.
Важното е, че го има Чипровци,
и там до днес килими се тъкат.

ЕСЕННА ПОЗА



Слънцето свенливо проникваше в сумрачната стая и се закачаше с останалите от закуската палачинки, капчици мед и изпити чаши с мляко на масата. Погалваше белите стени и окачени-те там снимки. На голяма черно-бяла рамкирана фотография, мъж и жена, млади с добре пригладени прически, се гледаха един друг, заснети преди много години, вероятно веднага след сватбата им. Фин ретуш подчертаваше лицата им и ги правеше нереално красиви на фона на скромната стая с легло, печка, маса, столове и стан пред един от прозорците. По рамката на снимката бяха втъкнати още лица – малки паспортни снимки на две млади жени с високи, тупирани прически, и на един мъж с дълга до раменете коса и с брада. Покрай техните образи се хилеха бебета, оформени като малки коледни пакети, а до тях – същите хлапета вече на колело, наред полянка да късат цветя или да реват с широко зейнала уста, щракнати докато искат отчаяно нещо, което не им се дава. Един лъч полюбопитства какво пише на страниците на днешните вестници, небрежно хвърлени до леглото – прегънат „Работническо дело“, а под него с целия си ръст „Отечествен фронт“. И двата затиснати с крехки очила със силен диоптер. Няколко мухи се гонеха безспир, прескачайки като игра на въже слънчевите лъчи и току се удряха в стъклата на прозорците в опит да се върнат обратно към простора.

На леглото с шаващи насам-натам крака се беше опънал старецът. С едната си ръка беше прегърнал черен транзистор ВЕФ 205, а с другата галеше котарака, сгушен до него. Игриви песни, хора и ръченици бягаха по вълните на Радио „Христо Ботев“, вихрено изпълваха стаята и напираха заедно с мухите да отлетят навън. Звукът беше ту чист, ту стържещ, ту с грубо фучене се смесваше с вълните на друго радио със сръбска реч. Старецът ползваше ръката си като антена – придърпваше, завърташе, отдалечаваше или обръщаше очукания транзистор, но и да не се изчистваше звукът, пак му харесваше да слуша любимото си предаване. Обичаше и музиката, и обажданията на слушателите, които разказваха за спомените си от младини, рисуваха мегданите отпреди петдесет години, припомняха си задявки и смешни истории, запяваха някоя позабравена песен и поздравяваха близки и роднини. Старецът отмаряше в леглото си през жаркия летен ден, усмихваше се на чутите спомени и току промърморваше нещо на въображаем събеседник, за да потвърди или добави още нещо към казаното.

Беше сам в стаята. Внуците му играеха на двора – гонеха се из високите притки на фасула, тъпчеха цветята, дразнеха кучето, катереха се по черешата или се пръскаха един друг с маркуча. От време на време влизаха в стаята, за да си вземат нещо за хапване и тичаха обратно на двора. Отдавна се беше отказал да им разказва за младостта си – преди сядаха за малко до него, но почнеш ли да им споделя спомените си, главите им климваха с досада и той ги пускаше да си ходят и да правят каквото искат. Тъжно му беше, че са така нехайни, че е имало свят и преди тях, но свикна с това. Жена му пък беше отишла до комшийката на приказки. *Пуси жени, все не се наприказваха. И яденето трябва да гледам, да не изгори. Като че това е мъжка работа!*

Но по-добре, че го бяха оставили сам. От години не излизаше извън двора на къщата си и за него тези два часа всяка неделя бяха като мост към нещо отдавна изгубено. Към онези години, през които смело се втурваше във всевъзможни приключения, и

дните се подчиняваха на волята му. Завърташе копчето на радиото и отново беше млад, силен и животът беше хоризонт пред него, а не просто избледняващ спомен.

Притвори очи и ето го едновременноното Чипровци с една от любимите му улици със ситните павета и белосани къщурки, на която живееше тогава, и то точно в онзи час, когато всичко се събуждаше. Вятърът пропъждаше пурпурноолилавата мараня на утрото, за да даде път на слънцето. Старецът вдиша и ноздрите му се изпълниха с хладината и влагата, идваща от изпъстрената с най-различни светлини на зеленото гора. В ниското се простираше пояс от тъмнозелен дъб, над него се извисяваха сивите стволове и по-светлозеленото на бука, а най-отгоре се открояваше боровата гора. В далечината, от кошарите и пасбищата в планината се чуваха чановете на овцете, примесени с подвикванията на овчарите. Във въздуха вече се носеше уханието на прясно изпечен хляб от близката до къщата му фурна, а след час-два щяха да се чуят и звънките удари на ковача отсреща. Като млад обичаше да излиза в градината си точно в този час, да се разходи бос по тревата, а зиме и по снега, за да усети свежестта на утринта, да отпие студена вода от стомната и да се усмихне на деня. *Ех, колко здрав и силен бях тогава! Можех дъб с две голи ръце да изтръгна, никой и нищо не можеше да ми се опре.*

Животът постепенно изпълваше всяка уличка в горнокрайските – Сребрилова, Илинденска, Пазар махала и Пешкинци. Разтракваше се и в долнокрайските – Парцан, Крюк, Трап и Табачката махала. Чуваха се затръшването на портите и гръмогласните поздрави за добро утро на комшиите. Започваше съскането на метлите пред дюкяните на обувчаря, терзията и грънчаря; потропваша кепенцата на бакалията; сладка миризма се понасяше от гостилницата, а най-подир се чуваха бързите стъпки и пресеченото дишане на винаги закъсняващия месар. По паветата ситнеха децата на път към училището, а след тях майките им подвикваха да не правят много бели. Домакините се запътваха

да напазаруват хляб, зеленчуци, месо, лимонада, сядаха за половин час на размисъл – разказваха си как са вкъщи, какво ще готвят, коя е последната беля на децата, поразвеселяваха се и после всяка се отправяше към дома си, за да приготи вкусно ястие за семейството си и да подхване каквато къщна работа я чакаше. На площада пред кафенето се събираха мъжете, след като са минали през бръснаря, разгръщаха вестниците – дошли снощи от град Фердинад¹ – и бистреха нашироко политиката.

Друго беше някога и това време никога вече няма да се върне. Свежият въздух излетя от дробовете му и отново усети задухата на стаята, в която лежеше. Искаше да има на кого да разказва за тези дни, но никой не искаше да го слуша: ни деца, ни внуци, нито дори съседите. И на жена си беше дотегнал:

– Все за едно време разправяш, а не знаеш какво има на два метра навън от къщата ти – караше му се тя. – Сега се живее, не тогава.

Затова се откъсна от всички и предпочиташе самотата и светата на собствените си мисли. Достатъчно беше да притвори очи и в полусън се връщаше до желаната година, ден и час. Жена му обаче упорито не го оставяше на мира – хокаше го и непрестанно му намираще работа – дърва да насече, огън да запали, градината да оплеви, канурки² да намотае. Сърдеше му се, че все спи, слуша радио или чете вестник и че, дойдеше ли някой да го навести, все за политика спореше. Но напоследък и тя беше вдигнала ръце – оставила го беше да прави каквото си знае, стига да вършеше каквото му е заръчала.

Привлече радиото по-близо до себе си. Бяха пуснали една от любимите му песни *Заблеяло ми агънце* на Борис Машалов и той завъртя копчето на транзистора, за да усили звука и да заглуши крясъците на внуците си. *Карат се за колелото или за*

¹ Град Фердинанд – дн. град Монтана.

² Канурка – малки свитъци прежда (вътък), намотани на ръка, които лесно се провират през нишките на основата на килима.

люлката, а може и за едното нищо. Хаймани. Мислите му още веднъж се понесоха назад във времето и затичаха по улиците на някогашното Чипровци. Отново беше млад, готов на храбрости с другарите си – виждаше се как язди лудешки по ливадите, надскачаше всички с гегата, с изопнато лице влачеше тежки трупи, за да покаже, че е най-силният, най-бързият, най-смелият. Рядко имаше някой да го надвие онези години и всички му имаха уважението.

Обикаляхме седянките, за да задяваме момите. Горнокрайските моми най-хубави бяха, ама ние навестявахме всичките, за да не се сърдят. А какви серенади правехме, ех, с онези стари грамофони с манивела и плочи на 78 оборота. Той се усмихна, а скулите му трепнаха в задоволство. Събираха плочи със същите тези песни, които сега звучаха по радиото. Макар тогава да се чуваше повече чегъртането на игличката, отколкото мелодията, и да трябваше да има дежурен на манивелата, която задвижваше плочата, за да не се забави песента и гласовете на певците да не се провлачат изведнъж като измъчени, всички се възхищаваха на звуците от разцъфналата като лале фуния. Особено момата, за която беше замислена серенадата – ще те погледне, ще се изчерви, но ще ти се усмихне и даже цветете ще си закичи, да е още по-хубава. Грамофонът тогава си беше добър помощник в печеленето на сърцата на момите.

Песента по радиото свърши и веднага след нея се обади едно момиченце на дванадесет години, за да поздравя баба си и да ѝ пожелае да е жива и здрава още сто години, за да ѝ пее и да я научи на всичко, което знае.

– Браво!– промърмори си старецът. – Добро дете, не като моите вагабонти, дето по цял ден тичат и не щат и да чуят за спомените на дядо си.

После се обади възрастен мъж да си поръча да пуснат едно хоро, което много обичали с жена си, играло се някога по техния край. Навремето, спомни си той, имало толкова много млади хора в неговото село, че на площада в неделя се събирали по

пет кръга мъже и жени на хорото, всички натъкмени, нагиздени, весели и засмяни.

Така беше! Не като сега, дискотеки, щуротии и дивашки танци! Друго беше, друго беше някога! Всяка неделя народът излизаше на хорището. Умеехме да се веселим, лудории правехме, но и много работехме – от десетгодишен баща ми ме водеше с него в гората да сека наравно с другите мъже. Ех, времена! И старецът се отпускаше в полусън, полубуден в мислите си, за да изживее още веднъж някой спомен и да трепне още веднъж сърцето му като младо и ненаситно.

Изведнъж наостри уши. На слушателската линия беше жена. Той трескаво стана, усили още звука и долепи ухото си до радиото. Чу един глас, отдавна заключен в миналото му, и кръвта нахлу в главата му силно, безмилостно, болезнено:

– ... Искам да поздравя приятелите си, сигурна съм, че всички слушат това предаване, където и да са из България. Ние навремето пеехме тези песни като млади, пеем ги и сега. И ако някой си спомни за мен, нека си остави телефона в редакцията, за да го потърся, да се видим и като стари!

– Как стари?! Сърцата млади ли са, за старост не може да се говори – опонира ѝ водещата.

– Млади са сърцата, млади са – срамежливо, но гордо изрече жената. – И ако пуснете някоя дива, игрива ръченица, може и кокалите да се раздвижат.

Двете жени се засмяха, а старецът, прегърнал радиото, плачеше, плачеше и не можеше да повярва, че след петдесет години отново чува гласа на жената, която някога беше обичал и не посмя да поиска, макар и темелите на къщите да му крещяха да го направи. Спомни си как губеше ума и дума, дори само да помисли за нея, как играеха на хорото, как търсеха брод един към друг и как... един ден тя просто си тръгна. Много вода изтече оттогава, но сега, след като я чу по радиото, тя изникна в съзнанието му с онези нейни гъсти като житен сноп плитки, големите светлокафяви очи и дръжката усмивка, която не слизаше от лицето ѝ.

Протегна ръка да я докосне и образът изчезна. *Един път каца птичето на рамото, но докато го разбереш, то вече е отлетяло!*

Очите му бяха затворени и отронваха сълзи. Сега той излизаше от дома си, завиваше покрай реката и скоро щеше да я види заедно с другарките ѝ тъкачки. Всяка сутрин излизаха по едно и също време, след като бяха ошетаали вкъщи. Усмихнатите им лица се оглеждаха за дружка, за да се хванат под ръка и да си похортуват, докато вървят към тъкачницата, където неизменно първа ги чакаше Майсторката. Скоро дворът ѝ се изпълваше от гласовете и шегите им. Някоя се захващаше да помете отпред и да хвърли малко вода. Друга тичаше да полее китките, а трета подреждаше около становете. После сядаха, подхващаха канурките и започваха да тъкат.

Ето я и нея. Върви под ръка с Божана – близо живееха и много се разбираха. Мария е засмяна, една крачка мине спокойно, две подскочи, като че играе ръченица. Божана до нея ходи бавно и леко, все едно е вятър, а лицето ѝ – едно сериозно, не смее да се усмихне. Вървят и поздравяват минавачите, пораздумват се с тях за минута-две и пак продължат. Скоро ще стигнат тъкачницата, тя ще седне у стана и цял ден трябва да мине, преди да я видя отново.

Рядко свършваха работа по светло. Не можеха да се откъснат от килима. Боляха ги гърбовете, жулеха ги пръстите, очите им отичаха от лампите, които палеха като станеше сумрак, но продължаваха шарка по шарка¹ да пълнят тъканта с червени, сини, зелени, кафяви, жълти и бежови вълнени нишки. И хей така от нищото да ги претворяват в чудни градини, огрени от пъстроцветни слънца, с цъфнали дървета, пърхащи пеперуди, лози, сладкопойни птици и уханни цвекета – прекрасни двулики картини, които, като станеха готови, се усмихваха като живи. Някой път му се случваше и денем да мине по улицата пред тъкачницата, уж случайно. Заставаше встрани от прозореца и се опитваше да надникне вътре. Чуваше песните им, а над всички гласове,

¹ Фигурите по килима.

нейният глас беше най-ясен и хубав. Тя седеше в другия край на собата, но той догаждаше очертаянията ѝ, долавяше движенията на ръцете ѝ по тъканта и продължаваше по пътя си с нейния образ в главата.

Старецът отвори очи и бавно поглади дланите на ръцете си. *Сега ли е, някога ли е?* Не знаеше и не хаеше. Беше му хубаво, че я вижда отново...

ГЮЛОВЕ



– Момичета, момичета, имаме поръчка – килим за младоженци от Пловдив.

– Как влетя, Маро, като че ти ще се венчаваш!

Жените прихнаха да се смеят. Тъкмяха се да седат вече по станове, за да започнат нов ден в тъкачницата.

– Какво се смеете? Хи, та хи! И мен ще ме поискат някой ден! Видя ли оня ден как ме гледаше Стоян – поглаждаше си лицето и току се подсмиваше канещо!

Чуха се дюдюкане и звънящ смях.

– Оставете приказките и елате да ви разкажа за поръчката! – това беше гласът на Майсторката, която ги чакаше да се съберат всичките, но от нетърпение отвън, докато шетаха по двора, беше споменала на Мария за новия мющерия.

– Е, Майсторке, ти пък дума не даваш да се издума! Ама, слушайте да ви кажа – богаташи са, момичето е от Пловдив, а пък младоженецът е големец от София – не ги знам кои са, що са, но искат голям килим за вестибюл. – не спираше Мария да издава казаното ѝ.

– Дойде снощи по тъмно – прекъсна я рязко Майсторката, – хората го упътили до дома ми. Пропътувал целия път от Пловдив до Чипровци, за да се види с мен. От негови комшии знаел за тъкачницата ни. У тях видял наш килим и толкова много му харесал, че държи ние да му изтъчем дар за сватбата на дъщеря му. Иска да ги изненада и с килима да им пожелае да са здрави

и щастливи дълги години. Искал по-рано да дойде, но пътят се оказал много тежък. Помоли да пренощува у нас, но рано-рано тръгна за София, че имал работа за вършене.

– С какво се занимава? – попита една от жените.

– Търговец на тютюн, пътува много.

– Каза ли какво иска да му тъчем?

– Показах му няколко модела, той едно хареса от едните, друго – от другите. Добър човек, ама капризен! Пък и несигурен, нали е за подарък, иска да е най-хубавото – доразказа Майсторката. – Що-годе се разбрахме какво да бъде. Каза, че иска да му направим невиджан досега килим, като използваме „Дървото на живота“ за основа. Ще се справим! Аз и Тинка ще го мислим...

– И аз искам да участвам, Майсторке!

– Имаш си работа сега, Маро!

– Право казваш, ама така искам да се омъжа, че си представям моя килим, все едно е тука пред мене. Не искам да е много голям – метър и половина на два. На червен фон в полето искам два венеца, а в тях вписани рескови кола¹ да греят като същи слънца. В бордюра, на бежов фон, искам куки² да си изтъка, та като мине щастието покрай моята къща, да го хванат и да остане при мене.

– Ех, да не ти се ще да стъпваш върху тоя килим! Що се смееш, ма Тинке, много ти е весело днеска!

– Не се чумери, Маре, ама как се беше замечтала! Смея се, че чорбаджиите не щат килим за гледане, а за тъпчене. И не четири, ами сигурно сто крака ще го тъпчат и върху него ще играят от онези модерните танци валс и танго!

– Ау!

– Ау, я!

– Да, ама пак искам да участвам! Все пак младоженци са, а от всички ви само аз и Божана не сме женени – може пък добре да ги орисам!

¹ Ресково коло – мотив от чипровския килим.

² Куки – мотив от чипровския килим.

– Ще ги орисаш, ти! Цял ден с прегънат гръб и пет пари в джоба – ще орисва тя!

– Е, Майсторке, защо така с лошо? Няма да е цял живот така, я! Богатство от небето няма да ми падне и в златни сараи няма да ме поискат, ама пък все някога и моята кесийка ще се напълни. Ох, стига сме се препирали! Нов килим, нов живот ще правим, дайте да попеем. И Мария с тънко гласче захвана песен, която измисляше, докато я пееше, и втори път и да искаше, не можеше да я повтори същата:

*Тея тенки пръсти, мале,
живот ваят.
Живот, мале,
с тенка прежда,
тенка прежда, мале,
любов заплита,
омраза разплита.
У чужди двери като влезе
добра орис да ориса...*

– Ех, Маро, хубаво ги измисляш тия песни, ама ние само седим да те слушаме! Хвани някоя истинска песен, дето и ния я знаем, заедно да попеем!

– Ех, тия пък вашите са все едни и същи. Как не ви омръзна да ги пеете, ама като сте рекли...

И запяха заедно любима песен – *Иди, иди, мила нане, горе нанагоре...*¹ После подхванаха *Мома си ниже ситно герданче*², а след нея още една, и още една, а отгоре на гласовете им се чуваше неравномерното натупване на вътъка по килимите, които сега работеха.

Нежна октомврийска светлина галеше лицата им и разположените възможно най-близо до прозорците осем стана. На

¹ Традиционна чипровска песен.

² Традиционна чипровска песен.

тях се кичеха „Каракачки“, „Венците“, „Птичи гнезда“, „Цвекета“, „Четириите окца“, „Бибици“. Някои от жените работеха килими по поръчки на мющери, а други – по заръка на Майсторката тъчеха пътеки, килими, възглавки и покривки за легла, които щеше да продаде на някой панаир. Майсторката минаваше от време на време да нагледа работата им, хвалеше ги как равно тъкат, а ако видеше, че някоя от по-младите имаше нужда от помощ, кривеше фигурата или тръгваше да ѝ се бърчи тъканото, викаше Тинка – най-опитната сред килимарките ѝ, или сама сядаше у стана да им покаже как по-добре да работят. Хвърляше по едно око и на двете чирачета, които встрани от другите, седнали на трикраки столчета, навиваха канурки. От време на време минаваше покрай тях, погалваше ги по главите, казваше им по някоя блага дума и ги оставяше да работят.

Мария довършваше килим с „Есенна лоза“. Изпод ръцете ѝ изникваха сочни и изкусителни червени гроздове. Тя ту успущаше¹ с бежовата прежда, за да направи място на някоя фигурка, а после се връщаше, за да навърши² листенца или цветчета в синьо, зелено или жълто покрай кафявите клонки на лозата, или за да изкара зигзагообразните синьо-сиви кривулки³, които ограждаха основното поле. В стаята ухаеше на билки и вълна, а светлината през прозореца си играеше с листенцата на лозата и те току потреперваха съвсем като истински.

Всички жени работеха, закачаха се една друга и се смееха, само Божана седеше тихо и сякаш не ги забелязваше. Лицето ѝ беше бледо, а очите ѝ шареха по килима, който тъчеше, замислени и тъжни. Умът ѝ беше другаде. Мария се загледа в нея, скочи от стана и я прегърна.

– Божанке, добре ли си?

¹ Успущане – техника на тъкане, при която се изпускат нишки от основата отляво и отдясно, за да се направи място за дадена фигура.

² Вършене – изтъкаване на фигурата.

³ Кривулка – криволичеща разделна линия, образувана от триъгълници, ромбове или квадрати.

- Добре съм, Маре, добре съм! – излезе от унеса си Божана.
- Добре си, ама, не си добре! Аха, и ще заплачеш!
- Откъде сили за сълзи, Маре, откъде!?

Жените се смълчаха, никоя не смееше ни да продума, ни да запее. Мислеха за Божана и за несретата ѝ. Само Майсторката нареди на Мария да сяда и да започва да работи, но и тя изрече това някак несигурно и с умиление.



Много време мина откак се случи всичко. Тогава Божана беше различна- усмихната и жизнерадостна. Беше хубавица като онези, които ги възпяват в песните. Но не очите, големи като череша, нито тънките гайтанови вежди, нито стройната снага я правеха красива. Друго имаше в нея. Магия беше. Погледнеше ли някого в очите – размиваше го. Проговореше ли ти – на душата ти ставаше тихо и топло. А как я биваше да разказва приказки! Сладкодумница. Занижеше ли думите, жива вода потичаше от чешмите, халите завихряха свирепи бури, юнаци разсичаха огнедишащи змейове, търкулваха се златни ябълки, явяваха се хубавици от долната земя. Времето спираше, докато не свършеше разказът, целият свят в друго време заживяваше. Като се събираха по седенките да повлачат вълна, да предат, да плетат, току ги гледаш и момите, и момците, и старите, и младите седяха застинали с отворени уста, всичките слушаха приказката ѝ и забравяха какво бяха подхванали с ръцете си.

Тя всички омагьосваше, но един – по-различно – поповия син Добрин. Цял месец, вечер на седенките правеше- струваше и право срещу нея сядаше и докато тя редеше вълшебни думи, той я следеше изпод вежди някак дяволито, все едно друга приказка чакаше да започне. Стигнаше ли тя на края на разказа си, неизчкал още и последната ѝ дума, той веднага казваше нещо, с което да извади всички от унеса и да ги разсмее. И тогава се почваха олелия от шегите, кикот и чудене по гатанките му, които той много обичаше и дори сам си измисляше. Когато решеше, запяваше

и след него всички започваха да пеят и забравяха Божана. Беше остроумен, подкачаше и другарите си, и момите. Около него все беше весело и шумно, обаче нея не рачеше да я заговори.

Божана се дразнеше, че той не оставяше хората дъх да си поемат след нейната приказка. Не им даваше време да поскитат из измислените от нея страни. Вземаше ѝ най-сладкото. Мълчеха ли хората със замечтан поглед дълго след приказката, тя знаеше, че те още бяха там: оглеждаха героите отблизо, обхождаха прелестни дворци, хапваха от невиджани ястия, отмаряха в чудни градини, летяха с вълшебни килимчета. Разговаряха ли се веднага, засмиваха ли се, разсейваха ли се, не ги бе трогнала историята ѝ. А бе все така от месец насам.

Що за човек е този Добрин? Понякога имаше чувството, че някои от гатанките си той измисляше нея да предизвика. Сякаш тя беше отговорът им. Изучаваше го, ядно прехапала ъгълчето на устните си, а той срещу нея ѝ намигаше дръзко, доволен и предоволен. От тоя поглед бягаше тя, ама той все я следваше и насън, и наяве.

Каква е тая негова сила? От ден на ден обаче ядът ѝ се стопяваше и тя потъваше в очите му като в гъста гора. Тръгваше по незнайни и тъмни пътеки и не знаеше къде щяха да я заведат. Пак приказки разказваше, но по-вяло, даже се оставяше и на средата да я прекъснат. Друго я вълнуваше сега – все искаше да проникне в душата му, да разбере тайната му. Той не изричаше обещания, но тя му вярваше, без да може да облече посланията му с думи. Сърцето ѝ подсказваше къде е той в момента, чуваше го как ѝ говори, усещаше го как диша. Без да е пред нея. Случваше се да си седи в стаята и нещо с глух глас да ѝ каже да погледне през прозореца, а той тъкмо минава оттам. Друг път свърваше, без да знае защо, по някоя уличка, по която от години кракът ѝ не беше стъпвал, и той току излезе от някоя порта с тежка стъпка, изправен като бук, с дързък меден перчем, който като завеса падаше над очите му. Разказваше приказки всеки ден, но знаеше, че са измислени. А ето ти сега истинско вълшебство!

Една заран се събуди преди първи петли. Беше пролет. Топла и ясна. Порив я накара да грабне стомната и да отиде на Шарената чешма по-рано от всички да налее вода. Не сплете косата си. Не се срещи дори. В градината залитна и стъпка едно лале.

„Нищо – каза си, – догодина пак ще никне“. Тихо беше, не се чуваше ни овчар, ни славей, ни повей на вятър. Но въздухът беше сладък от уханията на наситените от росата цветя и билки. Хлопна портата и тръгна по калъдърмената пътека, лека като дъх.

Като стигна обаче Шарената чешма, не наля вода, а подмина. Нещо я поведе извън село, към малкото изворче нагоре по реката.

Изпя славей и прогони тишината. Обади се и кълвач. Спътници ѝ бяха, пътя ѝ показваха, смелост ѝ даваха да знае, че не е сама по тая тъмна доба в гората.

Като го видя се сепна. Добрин седеше досами изворчето, подпрян на цъфнало ябълково дръвче. Усмиваше се, а в ръцете си държеше китка с невенчета.

– Добро утро, Божано! Къде така рано!?

За първи път само на нея говореше. Гласът му беше дрезгав като стон на воденични камъни.

– Здравей, Добрине! За вода съм дошла. Тука е най-хубавата, нищо, че е далече! А ти какво правиш тук?

– Тебе чакам, Божано!

Леко засвистя ветрец и я понесе към него. От ябълковото дърво попада цвят и се посипа по косите ѝ.

Озова се вкъщи. Нищо не помнеше. Държеше стомната. Вода в нея нямаше, само китка с невенчета. Устните ѝ горяха, сякаш беше целувала огън. Какво се случи?! Омагьосал ли я беше. Очите му – дълбоки вироуе, а в тях – тайни и обещания. Цялата беше обсипана в ябълков цвят.

Само на мен ще разказваш приказки, Божано!

Там под ябълката.

Добрин превзе душата ѝ. Настани се в нея и пишеше чувствата ѝ, шепнеше мислите ѝ. Усещаше го като уханието на пролетна гора, на невен и на влажна трева. Следваше го, водена от нова неznайна сила – огън, който я гореше отвътре и изостряше сетивата ѝ. Знаеше какво иска той от нея и се оставяше на волята му. Без да задава въпроси, без да иска нещо. Спря да сплита косата си.

Да се слеем с вятъра!

– Боже, Боже, къде си? – гласът на Мария я извади от унеса ѝ.

Сълза капна от очите на Божана и мигом се превърна в ябълков цвят. Цветът се понесе във въздуха и бързо изсъхна. Есен беше.

– Ще се върне, Божано, не го мисли. Гледай си сега работата! Че тя ви храни цяло семейство – рече ѝ строго Майсторката, но някак майчински.

– Кога ще се върне, минаха вече толкова месеци? – очите ѝ зарониха сълзи и тя изтича на двора да не я гледат. Бръкна в пазвата си и извади едно сухо ябълково клонче. Спомен. Единствен дъх. От няколко месеца насам. И заради тихо, без глас.

Ръката на Мария стопли рамото ѝ и тя се сгуши в нея.

– Ще се върне, како Божано, ще се върне! Аз ти обещавам!

Гласът на Мария я успокои и тя се остави да я води назад към тъкачницата.

Потрай още малко, Божано! Ще се върна.

ОГНИВЦА



Мария припкаше покрай реката. Слънцето подскачаше през оредялата корона на орехите и тичаше след нея. Въздухът, опиянен от есенния отел, беше остър и щипеше поруменелите ѝ страни. Вървеше засмяна и току се навеждаше да вземе паднал орех. Счупваше го с крак и бързо го изяждаше. И си пееше. Пееше и всичко около нея пееше. Дете беше по душа, незлоблива. Всички я обичаха, защото все се смееше и на лошото добро викаше. Не се сърдеше, всичко прощаваше. А песните винаги си измисляше. Не обичаше ония, създадени от раждането на змейовете и ламите.

*Бял ме ясен иска, мале, ле
Китен ме явор иска, мале, ле
И син зюмбюл ме иска, мале, ле
Само див Стоян ме не ще!*

– Е, как ще ме ще, като е толкова загубен! Аз му кимам да дойде да се хване при мене на хорото, а той само седи и гледа на кого номер да направи или да се сбие, така за мъжкарлък.

– Друг си намери, Маре! Какво си го зачакала като да е злато този Стоян!? Я виж Петър, хубавец е! Стамен също! А как те искат и двамата. Ако беше вода, на един дъх щяха да те изпият.
– подкачаше я Тинка.

– Искат ме, ама не ми харесват. Единият е с накривен каскет, за нищо не става. Другият се прегърбил от работа и все не му стига тая пуста работа. И мене ли да изгърби?! Поне хубавци да бяха, ами те...

– Е, пък и ти, хем искаш да се жениш, хем няма подходящ за тебе!

– Има, има, ама трябва да узрее! Ще го чакам! Ще видите, че ще ме вземе! Стоян ще одъртее, любовта ми към него – не!

– Оуу!!! – прихнаха да се смеят жените.

Цял ден за Стоян мислеше, вечер – пак. Сега се връщаше от тъкачницата, десет часа беше тъкала, сили не ѝ бяха останали, а умът ѝ все в него. Щеше ѝ се да завие зад тъгла и той да е там, да я чака. Две преки мина, почти до къщи стигна, но от Стоян и следа нямаше. „Нищо“ – си каза и пак запя една от нейните песни. Един ден щеше да я чака, още на излизане от портата...

Баба ѝ все ѝ казваше, че време трябва за всичко!

– Дете да се роди – време трябва. Любов да се завърже – триж повече трябва.

И все ѝ се караше, че разправя наляво-надясно за Стоян.

– Остави го той да те поиска! Мома си, срамота е.

– А него не е го срам да не ме поиска. А!?! – сопваше се Мария.

Като се прибра вкъщи целуна баба си, хапна набързо от бобената чорбица и веднага отиде в стаята си, за да отвори сандъка с чеиза. Заизважда кърпи, черги, килимчета, китеници, бели ризи, пъстри възглавки. Редуваха се гладки и меки тъкани с по-груби вълнени одеяла, след тях се приплъзваха бродирани покривчици и игривите кърпи за хорото. Всяко едно творение добавяше тон в цветната радост на стаята. Всичко сама беше изработила. *Сватба без ткан не се прави.*

– За див Стоян, ама и аз съм глупава! Стояне, Стояне, ако можеше да видиш какъв чеиз ще изпуснеш!

Замижа пред огледалото и си наложи празничната премяна. Утре на хорото беше замислила да се нагизди, да се натъкми и

като блесне цяла, да заслепи Стоян, та друга да не вижда и да си го води право въщи. Омръзна ѝ да го чака. Засмя се и сама се чукна по главата, та дано да поумнее.

Неделя беше. Хората се връщаха от черква. Площадът ухаеше на здравец и малиновия дъх на зрели гроздове. Златно есенно слънце галеше кожата. В най-хубавите си премени всички се тъпяха пред продавачите, които разнасяха боза, курабии, захарни петлета, масленки, целувки, локум и небетшекер. Понатам лимонададжията и двамата му синове едвам смогваха да свалят тарга след тарга с червена и жълта лимонада, която се разграбваше веднага от непрестанно редящите се хора, а жена му прилежно записваше в тефтер имената на купувачите, за да е сигурно, че ще върнат шишетата, които ако им свършеха, трябваше да поръчват нови чак от София. Момите, под ръка с майки, лели, се оглеждаха жадно за хубавите момци, а те пък на групи си говореха, смееха се и се правеха, че не ги забелязват. На площада свиреха гайди, дудуци, цафари, тъпан – сърцето ти да заиграе. Някъде по-далеч, от грамофон се носеха модерни градски песни. За всекиго по нещо.

Мария едва се сдържаше да не се хване на хорото, но търпеливо чакаше Стоян. Дружките ѝ току я задърпваха нанякъде, но тя като камък непреклонно оставаше наместо. Очите ѝ топли, с цвят на лешник, отразяваха слънцето, а усмивката не слизаше от лицето ѝ. Беше с бяла като сняг риза с червени и оранжеви шевици на ръкавите и зелена пола. Сама си ги беше шила. Зад ухото се беше закичила с китни есенни цветя, ведно с тайно втъкнати стръгчета мащерка и чубрика, за да омаят сетивата на любимия.

Хорото се извиваше на три ката. Млади и стари се подчиняваха на тъпана и потропваха в един ритъм, в стройна плетеница от стъпки, от които въздухът потрепваше. Най-подир и една баба – едва ходи, на две се беше превила, но тропаше здраво на хорото и не отстъпваше на никого. Замяташе се на опашката наляво-надясно, залиташе, притичваше, за да стигне върволицата

и високо размахваше бастуна. Ергените я гледаха и ѝ се смееха – дърта жена беше, а за срамота на хората ставаше.

– Ей, бабо, да не се сърди дядото, че около тебе все млади момци се въртят?

– Хвърли бастуна, бабо! Нямах нужда от него, я виж каква си пъргава като кошута!

– Ех, да съм сега на твоите години, бабо, взимам те веднага!

Бабата се смееше и не хаеше за подмятанията на младоците. Весело ѝ беше на душата и леко. Хопа-тропа, хопа-тропа!

Две хора се изиграха, а от Стоян нямаше и следа. Шареха очите на Мария, обхождаха всеки, който преминаваше през хорището и всеки, който идваше по уличките. Краката ѝ нервно потропваха, все едно танцуваха на място, ръцете ѝ ту се сплитатха отпред, ту се подпираха на кръстта ѝ. Не я свърташе, но наум си казваше: „Ще дойде! Аз ще чакам!“

И тогава го съзря. С отбор юнаци зад гърба си се въртеше около бозаджията. Номер искаха да му скроят, че все наливаше без пари на хубавите моми, а на грозните и старите взимаше двойно. Двама се редяха отпред да го разсейват, уж искаха да им сипе боза, а Стоян го дебнеше гърбом, за да му пробие канчето с шило, докато ръцете му бяха заети да им връща ресто. А те нарочно бяха взели едри пари, та бозаджията дълго да брои ресто-то и да е записан, та да не забележи какво му кроят.

– Ех, момчета, къде сте тръгнали с пет лева боза да купувате – скара им се той и започна да обръща джобовите си за левчета и монети и после една по една да ги отброява по дланите им.

Стоян използва момента, извади шилото, което беше скрил в ръкава си и с няколко бързи и ловки удари му пробие канчето, с което наливаше бозата, че даже успя и дупките да разшири, та да е по-сигурен резилът.

– Чакайте, чакайте! Къде хукнахте, трябваше още веднъж да проверим дали точно ви връщам! – завика той по тичащите момчета, които бързаха да се скупчат под едно дърво встрани от площада, та да видят какво ще стане.

Не след дълго се подредиха две хубави момичета да си поискат боза.

– Ау, хубавици, хубавици! Деня ми озарихте, ще ви сипна по една чашка безплатно – започна да се умилква бозаджията, че даже щипна едната по бузата.

Тръгна да налива и целият се оцапа с боза – риза, панталони, обувки. Девойките се смутиха и бързо-бързо се отдалечиха, а Стояновата дружина се запревива от смях.

Ах, Стояне, Стояне, за щуротии и акъл, и очи имаш, а мен не виждаш! Мария не щя повече да чака и се хвана на хорото. Отвързаха ѝ се краката и полетя. Диво и безумно. Играеше, както никога досега. От страх ли, от какво, но ако някой ѝ кажеше сега да спре, нямаше да може.

Завъртя се хорото няколко пъти пред дървото, където стоеше Стоян, но той не понечи да се хване. Подпираше се на другарите си, един друг завет си пазеха и се чудеха на кого още майтап да сторят. Видя ли я, не я ли видя, по едно време гърбом ѝ заста на. Яд я хвана, отскубна ѝ се сърцето, нозете я понесоха и право при него. Заговори го, но от вълнение думите не си чуваше.

– Това ли ти е мъжкарлъкът, Стояне!? Да се скупчиш с тия непрокопсаници, все да мислите кого да резилите, но до мене на хорото да не се хванеш!

Стоян онемя, не знаеше какво става. Мария тропна ядно с крак, хвана го за ръката и го повлече към хорището. Кръв нахлу в главата ѝ, но беше щастлива. Взе си го така, както си го беше намислила.

ЦВЕКЕ



– Майсторке, колко ще е голям килимът? – попита Тинка.

– Голям – за салон в чисто нова къща. Стаята била около пет метра широка и осем дълга, от нея се влизало в още четири стаи. На свободните от врати стени искат миндерлъци да сложат, а в средата на салона да постелят голям килим. Мислехме го с чорбаджията и решихме да е три метра по късата страна и шест на дългата. Така и за миндерлъците ще има място, и дюшемето ще се вижда. Пари са давани, каза човекът, дъбово било. Ти как мислиш?

– Както го искат, така! – отсече Тинка. Аз толкова голям килим не бих си направила. Харесва ми да бъдат по-малки, седжаджета, сметеници или мали седмаци¹, наредени на кътове, с различни фигури да са тъкани, та повече късмет да носят. Но аз такава голяма къща нямам, така че никой не ме пита. Ще правим каквото е рекъл чорбаджията.

– Така е – додаде Майсторката. За градските къщи хората вече искат по-големи килими, стаите са им широки и просторни и искат килимът да ги подчертава.

¹ Седжадже – размер на килим около 180x100 см, сметеник – килим с размери около 120x200 см и мали седмак – килим с размери 150x210 см.

– Не е необичайно вече. – каза една от тъкачките. Отдавна вече се тъкат големи килими. Доколкото си спомням, на княз Дондуков килимът, дар от чипровчани, бил шест на седем метра. Кои години е било¹, та сега ли няма да искат хората големи килими!

– Едно е да слагаш килим в селска къща, друго е – в модерна градска къща с високи тавани и големи прозорци – включи се пак Тинка. Каквото трябва, това ще тъчем.

Тинка беше дясната ръка на Майсторката. Беше висока и слаба, с остър поглед. Винаги ходеше в тъмни дрехи, винаги забрадена и с прибрани коси. Изпод умореното ѝ лице личеше някогашна красота, но вече отдавна повехнала. Усмиваше се рядко, поочукал я беше животът. Иначе беше добродушна – всекиму беше готова да помогне. Допитваха ли се до нея, изслушваше внимателно и добри съвети даваше, без да се натрапва. Не обичаше много да говори, но думата ѝ тежеше. За нея работата в килимарницата беше спасение от тегобите. Забравяше за болното си момиче, както и за дъщерята, омъжена в Пирот. Хванеше ли преждата, всички злини бягаха надалеч и тя с лекота тъчеше фигури, които носеха здраве, късмет, които радваха окото и понасяха човек в друг свят, красив и вълшебен.

Вкъщи пазеше килим, наследен от баба си. Никой не помнеше кой го беше тъкал, нито кога. Предаваше се като светиня от по-възрастните жени в семейството на по-младите. „Каракачки“². Цветовете му бяха поизбледнели и захабени, на места и втъкът беше изтънял и прокъсан, та килимът прозираше, но за тях той беше по-ценен и от злато. Вярваше, че този килим ще помогне на дъщеричката ѝ да оздравее. Завиваше я вечер с него и ѝ пееше. В нишките му се усещаше любовта, втъкана от онази незнайна жена, чиято кръв и занаят Тинка беше наследила, къташе се топлината на семейното огнище, нежността на майчината усмивка.

¹ Става въпрос за 1879 година.

² Каракачка – черноока булка, т.е. стилизирана фигура на човек. Обикновено се изпълнява на червен фон с черни фигури. Ако фигурите са сини изглеждат като „живи“.

От него струеха надеждата и силата, с които можеше да се възправи срещу всяко зло.

– Имаме ли достатъчно прежда за толкова голям килим – продължи да разпитва Тинка. – Ще ни трябват поне 20 оки¹ за вътъка.

– Имаме, но ще купим още, за всеки случай. Сега пазарът е добър, ще спестим някоя и друга пара – отговори Майсторката.

– А каква ще е основата – памучна или вълнена?

– Памучна поиска човекът, нали е по-здрава.

– И багрила трябва да набавим. Мисля, че запасите са добри, но и зависи колко вълна ще се багри и в какъв цвят ще са основното поле и бордюрите. За кога го искат да е готов килимът?

– Сватбата щяла да бъде пролетта – каза Майсторката, – края на май месец. – Искали слънцето да е високо, а небето широко.

– Сега е началото на октомври. Дотогава са седем месеца и малко. Не трябва да чакаме последния момент! Дано ни стигне времето. Други поръчки не можем да поемаме, докато не свършим тази. Осемнайсет квадратни метра не е малка работа. Имаме дванайсет тъкачки, три ще започнат да работят по новия килим веднага като стане готов модела, а останалите ще се разпределят по заварените задачи. Време ще отиде и за боядисване на вълната. Ако не сколасаме, ще наемем още килимарки, както направихме за онзи големия килим на търговеца от Варна. Поне голям стан имаме направен, че да не губим време и с дърводелците.

Тинка мислеше бързо и пресметливо. Умееше да разпределя работата според възможностите на тъкачките. Пестеше труда на жените, но и много изискваше от тях. Говореше се, че един ден да те учи Тинка да тъчеш е все едно цял месец да те учи друга майсторка. Беше търпелива и предаваше уменията си на младите момичета с жар и хъс, показваше им толкова пъти, колкото беше нужно, за да се научат. Обясняваше им каква да е гъстотата на насноваване и как сами да си опъват основата. Показваше им как

¹ Ока – мярка за тежина, равна риблизително на 1200 грама.

да редят фигурите според размера на килима, как да съчетават цветовете, така че да греят един до друг. Учеше ги, когато седат няколко жени на един килим, така равно да тъкат, че и пет чифта ръце да са, вътъкът да върви като от ръцете на една тъкачка. Ако се случеше да сбъркат нещо, не им се караше, но и не ги залъгваше, че работят добре. Видеше ли неравна тъкан да се бърчи или да цебрее¹, или някоя от фигурите да се криви и да излиза от размера си, ги караше да разтъкават и да започнат отначало.

Беше най-добра в багрено на вълната. Какъвто цвят си намислеше, такъв можеше да докара. Не допускаше да се оцветява с анилинови бои, по-нетрайни бяха, а и не носеха очарованието на багрите от природата. Не позволяваше да се купува и готова оцветена вълна. *Чиненъто*² си иска майсторлък. Двама души не могат да постигнат едни и същи цветове. Един ще ги направи по-земни, бледи, друг ще покани слънцето в тях и те ще блеснат ярки и пълни с живот. Един поглед е достатъчен да разбереш кой е багрил вълната и Тинка държеше техните килими да се отличават и с цветовете си.

Имаше тефтер, в който описваше растения и съставки, кое с кое и как се смесва, как се прави отварата, колко време да стои вълната в нея, как да се стипцова, за да се уплътни цветът. Описваше рецептите с точност, а към всяка рецепта прикачваше багрени по нея конци, за да помни цвета. Постоянно опитваше нови смеси и растения, за да обогати палитрата си. От шума на орех правеше кафяво; бежово – от цветовете на акацията; за зелено ползваше стъблата на доматиите и пипера; люспите на кромидата й даваха жълто; оранжево получаваше от дървото юревина³; черно – от самоцрънка⁴ ведно с кората на бакама⁵ или от орехова шума и

¹ Цебрее на тъканта – прозиране на основата, при неравномерно натрупване на вътъка.

² Чиненъ (чипровски диалект) – багрене.

³ Юревина (още руевина) – многогодишна смрадлика.

⁴ Самоцрънка – естествено тъмна вълна.

⁵ Кората на бакама (*caesalpinia brasiliensis*) внасяли са я от чужбина.

кал от мочурищата. Обичаше да ходи по гората и да търси брош¹, с който багреха в червено. А брошът вече трудно се намираше, защото от години се използваше и билката беше поизчезнала, но тя имаше нюх и знаеше къде да я открие. Единствена тя от килимарките в околността можеше да прави плътна като кръв червена боя – смесваше ситно нарязаните корени на броша с отвара от дива ябълка, мента и джерджишав². Постигаше и най-различни светлини в синьото. Кокичетата никнеха без време, подмамани от ясното пролетно небе, сияещо от преждата, а самодивите се лъжеха да излязат и заиграят хората си, примамени от тъмносиньото, досущ като сумрака, предшестваш нощта. Тайната беше в чивита.³ Първо обработваше вълната с луга и пепел, слагаше я в делва, зарита с въглени един цял ден и нощ, после я слагаше да ври в отварата точно толкова, колкото трябва. Отскоро правеше опити да завъди в градината си някои багрилници – брош, пипериче, зърника, каначка и вратига, за да са ѝ подръка.

Тинка имаше стаичка, в която събираше всичко, което ѝ бе необходимо: нанизи със сушени билки, буркани и кутии с всякакви растения и вещества за багрене, кезап⁴, кърмъз⁵, калай, тригия⁶, стипца, големи медни казани, кошове с вълна за втъка, вители⁷, панери с разноцветни канурки, части за становете, ножици, ножове, хурки, тупици и какво ли още не. Дойдеше ли време за багрене, вадеше медния казан, палеше огън и по цели дни се суетеше като древен магьосник, докато постигне желания цвят. После окачваше пасъмцата⁸ да се сушат на проветриво

¹ Брош – *Rubia tinctorum* тревисто растение, от чиито корени се извлича червен цвят.

² Джерджишав – утайка от вино.

³ Чивит – естествено индиго.

⁴ Кезап-азотна киселина.

⁵ Кърмъз – тъмночервена боя.

⁶ Тригия – винена утайка, винен камък.

⁷ Вител – стойка с въртележка, която се използва за размотаване на преждата и за намотаване на камурки.

⁸ Пасъмце – чиле прежда.